

O MASOPUSTU

Masopust není původně církevní svátek, ale byl zařazen do církevního kalendáře, takže jeho termín se určuje podle Velikonoc. Odehrává se před Popeleční středou, která zahajuje předvelikonoční postní období. A protože Velikonoce jsou pohyblivým svátkem, může být masopustní neděle různá.

I když se pod názvem masopust se skrývá celé období od **Tří králů až do začátku postní doby**, kdy nastalo jeho vyvrcholení, jímž toto období končí, je ve třech dnech před prvním postním dnem zvaným Popeleční (též škaradá středa). Při pomyšlení, že již zakrátko nastane dlouhý předvelikonoční půst, si každý dopřál do sytosti bujarého veselí, zpěvu, tance a pochopitelně i jídla a pití. Ne nadarmo se v tento čas odehrávalo nejvíce zabíjaček. Ostatně mrazivé počasí pro ně bylo ideální a rezníci měli proto v tento čas nejvíce napilno.

V životě mnoha lidských generací hrál důležitou úlohu jako zlomový bod na rozhraní dvou ročních etap. Jednalo se o dobu poměrného hospodářského klidu. Dokončovaly se ještě drobné práce z předešlého hospodářského roku (draní peří, přástky, mlácení obilí), ale zároveň se všichni připravovali na blížící se jaro, počátek nové hospodářské sezóny. Souvisela s tím i řada symbolických magických úkonů a pověr, majících zajistit jednak blahonosný a plodonosný účinek, jednak ochránit usedlost před zlými silami a nepříznivými vlivy.

Masopustní neděle - 49 dní před Božím hodem velikonočním.

Masopustní úterý - 47 dní před Božím hodem velikonočním

Už se dříve masopust držel hlavně po tyto tři dny: **tučný čtvrtek, taneční neděle a maškarní úterý**. V těch dnech se také využívalo „**ostatkové právo**“.

Původ slavení masopustu

Oslavu masopustu nutno hledat již ve starořeckých a římských bakchanáliích – oslav boha Dionýsa. Časem však nabyly oslavy masopustu jiného smyslu a podoby, charakteristické rysy se však dochovaly až do dnešní doby. I když jsou stěsnané povětšinou jen na konání plesů, karnevalů a tanečních zábav, pečení koblih a jiných pamlsků, místně i někdy na konání maškarního průvodu.

Tak jako proti všem podobným svátkům s tancem, množstvím jídla, pití a přemírou bujnosti, vystupovala katolická církev i proti masopustu. Zákazy však byly zbytečné a ani středověké pokusy přemístit alespoň část oslav do kostelů a klášterů se nezdařily. Nicméně se podařilo zahrnout masopustní dny mezi církevní svátky a určovat jejich termín. V poslední masopustní den se později, hlavně v době baroka, chodili věřící vyzpovídat do kostela ze svých hříchů. Dostali rozhřešení a byli očištěni před nadcházejícím půstem. A to bylo to hlavní, na co se církevní preláti nakonec soustředili, když už se jim nepodařilo lidové veselice omezit - aby věřící nezapomínali, že po masopustu začíná postní doba.

Přestrojování za maškary

Maškary a tanec měly pro naše předky kdysi mnohem hlubší smysl hospodářský. Tanec maškar s medvědem a koníčkem, nejoblíbenějšími maskami, kterým byla přikládána plodonosná moc, měl přinést kromě plodnosti bohatou úrodu na polích a prosperitu dobytka. Masopustní koledování v dřívější době mělo také jiný význam, zvláště pro chudší lid, kdy už se skromné zásoby v domácnosti značně ztenčily.

Masopust je ve srovnání s ostatními zvláštní svátek. Možná proto, že se jej nikdy nepodařilo přizpůsobit liturgickým předpisům. Oblíbily si ho všechny vrstvy obyvatel, od nejchudších až po panovníky. Na šlechtických sídlech se pořádaly karnevalové zábavy v maskách a pronikly i na panovnické dvory.

Čeští králové zvali na bohaté hostiny šlechtu a později i zástupce městského stavu, nejprve na Pražský hrad a po třicetileté válce na císařský dvůr do Vídně. Zde se příslušníci šlechtických rodů bavili v maškarních převlecích. Zřejmě tomu tak bylo i u nás na zámku. Kroniky ale mlčí a pamětníků není.

Ve městech i na venkově se od středověku organizovaly taneční zábavy a průvody masek. V masopustních průvodech se často objevovalo parodování neoblíbených úředníků, některých profesí i lidských vlastností směšnými maskami. Vzpouru proti spořádanému životu dokládala účast bláznů a fantastických postav. Lidé prostě chtěli slavit masopust svobodně a bez zábran a nenechali si toto právo vzít.

Mluvčí průvodu masek je „strakatý“ – žádá o povolení obec i každého majitele domku, kam masky zavítají. Dále mezi tradiční masopustní postavy patří také rasové, Turci, kominíci, kobyly, medvěd, ale i židi či osoba slaměného. **Na závěr masopustní obchůzky dochází k obřadu poražení kobyly, zastřelení medvěda a poté následuje veselý tanec masek a všech kdo se chtějí k veselí připojit, ale jen do půlnoci.**

Masopustní maškary / masky

Masopustní masky bývaly a dodnes jsou velmi rozmanité. Některé, zejména ty zvířecí, mají velmi dlouhou tradici a pocházejí z doby před rozšířením křesťanství. Lidé vždy lákalo brát na sebe podobu zvířat a s ní i jejich vlastnosti - sílu, lstivost a další, které jim připisovali.

Masky zvířat se v Evropě užívaly po celý středověk, a to zejména v období zimního slunovratu a v průběhu zimních měsíců. Dokonce se objevovaly v kostelích a chrámech, kam se lidé chodili nejen modlit, ale také zpívat i tancovat. Mnoho set let se církev kvůli tomu rozčilovala a vydávala přísné zákazy, které brojily proti zábavám v kostelích a na hřbitovech.

Nejstarší záznamy o masopustních maskách jsou dochovány z 6. století a poslední z poloviny 16. století. Teprve v době rekatolizace, tedy obnovování vlivu katolické církve v českých zemích (zhruba od poloviny 17. do poloviny 18. století) se církvi podařilo aspoň omezit chození masek o vánočních svátcích. Vánoce byly v církevním pojetí spíše svátky klidu, rozjímání a tiché radosti nad narozením Krista, a pobíhání a tancování maškar se k nim nehodilo.

V průběhu staletí se reje masek omezily převážně na masopust, který byl vždy rozverný a stal se příležitostí pro jejich uplatnění. Se zánikem spousty lidových zvyků a obyčejů mizely pozvolna i maškary. Až v konci 19. století se začaly znovu obnovovat. Velkou zásluhu na tom měli národopisní pracovníci a další nadšenci, kteří v lidových zvycích viděli způsob posilování českého vlastenectví. A tak masopustní průvody a také jednotlivé typy masek, které dnes považujeme za tradiční, pocházejí až z novější doby, i když jejich základ je skutečně prastarý.

Jak vypadaly jednotlivé druhy masek v dávné minulosti, víme pramálo. Je víc než pravděpodobné, že některé masky, jež jsou dnes základem každého masopustního průvodu, ani neexistovaly nebo vypadaly zcela jinak.

Je rovněž pravděpodobné, že se strojily masky, o nichž se nezachovaly žádné doklady, v průběhu času zanikly a dnes je neznáme. Jako důkaz těchto proměn slouží desítky nových masek, které v současné době vznikají a zanikají. Některé si lidé oblíbí, jiné nepřežijí jeden nebo dva roky. A v minulých staletích to bylo jistě obdobné.

Existuje několik druhů tradičních masek, které se dodnes objevují pravidelně. Patří k nim například **medvěd**, klibna neboli **kobyly**, Žid, **bába s nůží**. Počet masek v průvodu je libovolný, někdy je možné jich napočítat až čtyřicet. Některé masky však v minulosti chodily samy nebo v malých skupinkách. Tak tomu bylo určitě, když chodila klibna, nebo když se chodilo s medvědem. Tato chození

nebyla vázána jen na masopustní průvod, ale pamětníci si ještě pamatují, že se chodívalo po celou dobu od Tří králů po Škaredou středu.

Kdysi se ženám účast v průvodu zakazovala a rovněž jim byla zapovězenost se převlékat do masek. Dnes už to neplatí, přesto jde převážně o doménu mužů. Chození v některých maskách je fyzicky náročné, navíc u některých typů (například baba) je zcela nemyslitelné, aby je představovaly ženy. Do takových masek, jako byl například **Turek** nebo Laufr, se dokonce mohli převlékat pouze svobodní chlapci. Na některé masy je dokonce potřeba i dvou „sehraných“ osob, to platí třeba pro klibnu – kobylu.

Většina masek bývá zhotovena samotnými účastníky masopustního průvodu, záleží na jejich zručnosti a zkušenosti. V minulosti bývaly méně pestré, nicméně stejně pracné jako dnes. K jejich výrobě se používají nejrozličnější materiály počínaje papírem, textilem a kůžemi, přes slámu, hrachovinu a trávu až ke dřevu, peří či žíním. Některé masky nebo jejich části se schovávají, mnohé se každoročně vyrábějí znovu.

Každá maska má typický způsob chování, podle něhož hraje svou roli. Další záleží na fantazii a také trochu na hereckých schopnostech toho, kdo se pod ní skrývá. Každá postava vyjadřuje určitý typ, a proto bylo někde zvykem je dělit na červené - pěkné a černé - škaredé.

Většinou masky sehrávaly v domech malá divadelní představení podle daného scénáře. Jejich cílem bylo pobavit místní i sebe, způsobit chaos a nepořádek, zatancovat si s děvčaty...

V každém kraji, v každé vesnici se tradice vyvíjely jinak, těžko by se hledaly dva stejné masopustní průvody. **Vždy však byly účastníkem závěrečného masopustního průvodu dvě masky, kterým byla přisuzována plodonosná moc. V každé chalupě si museli zatančit s medvědem a vykoupit koníčka – klibnu.**

Průvody masek

Průvody maškar obvykle neměly závazná pravidla. V každém kraji a někdy i v každé vsi byly jiné. Uplatňovaly se dobové módní vlivy, venkov leccos převzal z města i od sousedů z vedlejší vesnice. Pro všechny bylo ale společné, že průvod masek zakončoval rozjásané období masopustu.

Soutěžilo se, kdo bude mít lepší a vynalézavější masku, kdo provede větší skopičinu a pobaví vděčné diváky. Většinou se jednalo o obchůzku od domu k domu, přičemž se zpívalo, tancovalo a žertovalo na adresu jejich obyvatel. Někdy se žertování neomezilo jen na slovní zlomyslnosti, ale došlo i na mazání sazemi a házení do sněhu. Mnohá hospodyně nelibě nesla nepořádek, který maškarády dokázali natropit. Neprováděli však jen zlomyslnosti. Vždy popřáli úspěšný hospodářský rok, zdravý a plodný dobytek. Pokud bychom zašli dál do minulosti, patřila k vinšování i přání z oblasti plodnosti žen i mužů. Případné drsnější průpovídky se vždy balily do náznaků a narážek. I tak zůstal smysl poskakování masky medvěda kolem hospodyně, válení ve sněhu, symbolických polibků a poplácávání celkem jednoznačný.

Masopustní obchůzky

Obchůzky o masopustu se udržují v nezměněné podobě po několik generací. Prokazatelně od poloviny 19. století, ale tradice je mnohem starší. Některé záznamy v kronikách dokazují, že masopust se slavil už v době o několik století dříve. Navíc i podoba masek, stejně jako jejich funkce je prakticky beze změn. Masky byly vlastnictvím jednotlivců (v rodinách se tradičně dědily), kteří se za ně jednou v roce převlékají. Masopustní obchůzky nikdo neorganizoval, jednalo se o spontánní záležitost obyvatel. Podoba

masek a jejich funkce je jedinečná. **Masopust se dnes koná většinou o víkendu před popeleční středou.**

Masopustní zvyky byly rozšířeny po všech krajích. Některé byly pouze místní, některé se udržovaly všude. Vlastní masopust je třídní lidový svátek, který ve své podstatě sice nemá nic společného s liturgií, ale přesto je podřízen běhu církevního kalendáře. Slavil se ve dnech předcházejících Popeleční středě, kterou začíná 40denní půst před Velikonocemi. Protože datum Velikonoc je pohyblivé, byl pohyblivým svátkem i masopust.

Masopustní zvyky byly vždy spojené s maškarami a výstupy. Masky byly všude pohoštěny a ještě dostávaly výslužku, jídlo i peníze. Ty se pak společně propily v hospodě - proto také bývali hospodáři štědří.

Podívejme se aspoň na ty nejznámější:

Tancování s medvědem

Medvěd je snad jediná maska, o níž víme, že patří k nejstarším a její historie je mimořádně dlouhá. Nechybí skoro v žádném masopustním průvodu. Maska je poměrně náročná a tvoří ji buď obrácený kožich (původně určité pravá kůže z medvěda nebo jiného zvířete), anebo oděv z pytloviny, pošíť či omotaný slámou nebo hrachovinou. Hrachovina (usušené stonky hrachu) se s oblibou používala už od středověku. Hrách byl běžnou plodinou, a proto zbývaly po sklizni lusků stonky, jež se sušily. Na maskách vypadaly dekorativně. Celou masku by měla korunovat medvědí hlava, slaměná špičatá čepice, případně slaměný ocas nebo zvonec.

Medvěd většinou nechodí sám, ale spolu s medvědářem, který ho vodí na řetěze a občas přetáhne býkovcem. Naoko ho tak trestá za neposlušnost, mručení, skákání a vrázení do lidí. Ze starých záznamů je patrné, že kdysi chodil medvěd po čtyřech. U tlamy míval velký zámek s řetězem, při každé zastávce se zvedl na zadní a tancoval, k čemuž mu medvěďář hrál na píšťalu. Zastávek nebylo málo, a tak někdy medvěda vozili. Ženy a dívky z každého domu si s ním musely zatancovat; odmítnout nešlo, i když byl někdy příliš dotěrný a rozverný. Ženy často při tanci vyskakovaly vysoko, to aby jim vyrostl vysoký len nebo konopí. Zvyk „skákání na len a konopí“ který se později uplatňoval i při posvícenských tanečních zábavách, je pravděpodobně velmi starý.

Hospodyně se vždycky snažily medvěďům tajně odtrhnout kousek hrachoviny, kterou pak dávaly drůbeži, aby dobře seděla na vejcích. Medvědi se bránili tím, že mezi hrachovinu ukryli pichlavé trní, aby jim alespoň kousek „obleku“ zbyl. Medvědi se těšili hlavně na oblíbený zvyk popadnout některou z přihlížejících dívek a žen a vyválet ji na zemi ve sněhu. Nenapadne-li v masopustních dnech sníh, bývají medvědi smutní, protože o tuto zábavu přijdou.

I tak zůstal smysl poskakování masky medvěda kolem hospodyně, válení ve sněhu, u symbolických polibků a poplácávání celkem jednoznačný – přání a vinšování k plodnosti mužů a žen. Průvod byl ukončen „zastřelením“ Medvěda, jemuž se předtím četl barvitý rozsudek.

Obchůzka s Klibnou

Z vyprávění se ví, že se obchůzka koná na památku krále Baltazara, jenž přijel na bílém velbloudu do Betléma poklonit se Ježíškovi. Klibna (maska koně) tedy podle lidového výkladu značí velblouda.

Během let se tento obyčej vyvinul v rozpustilou zábavu, při které nechybělo žertování, dobrá kořalička, ale ani vinšování k novému roku.

Nejprve se všichni posilnili pečeným bůčkem, aby měli dobrý základ na přípitky s hospodáři, strojila se klibna a sedlák s kočím se domlouvali, jak budou klibnu nabízet hospodářům. Jakmile bylo vše připraveno, vydal se veselý průvod za doprovodu harmonikáře do prvních stavení, aby sedlák s kočím zkusili své štěstí při prodeji klibny.

Chození s klibnou začíná tradičně vychvalováním kobyly: "Tuhleta kobyla je dobrá do tahu, je nenáročná na ustájení, není mlsná, i hřebíky žere, takovou nikde nekoupíte. Dejte hospodáři 30 zlatých." Jako vždy se hospodářům či hospodyním kobyla moc nelíbila a častovali prodávající slovy: "Takovou herku nechci, vždyť je samý žebro, já jí nemám stejně kde ustájit, jděte o dům dál". Sedlák se ale snažil smlouvat: "Já bych jí neprodal, ale nemám jí co dát, hospodáři, přidejte aspoň na seno či oves". Sedlák s kočím pokračovali v rozmluvě: "Děláte chybu hospodáři, koupí soused a budete mu takovou krásnou kobyly závidět". Hospodář: "I nebudu, já si počkám, až příště přivedete lepší."

Průvod dostal od hospodáře nalité štamprličky, všichni si připíjeli a i na seno a oves nějakou zlatku dostali, to se potom v hospodě za nějaký ten peníz zase směnilo. Všichni, které veselý průvod navštívil, však o kobyly nejevili zájem, a tak alespoň kořaličkou počastovali a na seno či oves nějakou zlatkou přispěli. Tak snad klibna najde svého kupce příště...

Před odchodem ze stavení nechybělo vinšování k novému roku a celý průvod se vydal na další cestu. U jednotlivých chalup se za velkého veselí prodávání klibny opakovalo, některé děti či děvčata se i na kobyly svezly a zkoušely její kvality.

Závěr obchůzky patřil tradičně návštěvě u starosty a poté se všichni odebrali do místní hospody, kde začalo smlouvání s hostinským Josefem. Ten si kobyly řádně prohlédl, plácnul si se sedlákem k uzavření obchodu a podle tradice kobyly porazil.

Nejprve se přečetl soupis hříchů, jichž se měla Kobylka dopustit. Většinou se skládaly z kritiky událostí, které se staly ve vsi v uplynulém roce. Ras pak Kobylce „přet'al žílu" a ona se svalila na připravená nosítka, na nichž byla přenesena do hospody. Tam se po přípitku zázračně uzdravila.

Ostatkové právo

Je pravdou, že většinou masopustní veselí nebylo nikým organizováno. Jeho podstatou bylo, že mládež převzala na dobu masopustního veselí vládu nad obcí. K tomu byl zvolen z jejího středu výbor, který organizoval zábavu a taneční programy v hospodě. Výbor také symbolicky přijímal starší chlapce mezi dospělé nebo trestal různá vymyšlená provinění svých kamarádů.

A tresty, ty byly různé, ale vždy organizačního rázu. Chasníci ze statků zajišťovali občerstvení. Tak třeba v tomto roce se jeden musel postarat o celou hostinu při pochováání basy. A chasníci z chudších rodin, ti zase dostávali úkoly organizačního charakteru. Někdo měl za úkol dát dohromady celou kapelu a řádně s nimi vše nacvičit, by to žádných zádrhelů nemělo. Jiný zase musel domluvit s hostinskými, aby dostatek piva byl. Jiná zase za úkol měla, zajistit aby všechny masky měly co k nim náleželo, aby řádně přichystané byly, atd. ... Výbor musel skutečně tvrdě „pracovat", protože jeho členové museli všechno připravit, obejít obec a vybrat peníze na pohoštění, domluvit se s hudebníky, zajistit dostatek piva, vyzdobit sál a ještě jít příkladem v tanci.

Odznakem jejich přechodné moci byla šavle ozdobená šátky a stuhami, které se říkalo „právo“. Před zahájením tancovačky se zabodla v hospodě do trámu. Ferulí, prutem upraveným jako velká ozdobená vařečka, se současně trestali provinilci (ferule byla od středověku odznakem úřadu rychtáře).

Členovi výboru se říkalo „stárek“, partnerka byla „stárková“. Nejvýznamnější byl první stárek. Pro svobodnou dívku i její rodiče byla velká čest, pokud si ji první stárek vybral. Taková dívka musela vystrojit hostinu pro celý výbor a za odměnu mohla se svým stárkem zahajovat taneční zábavu. Další se členové výboru označovali jako „rychtář, pudmistr, konšel, sklepník apod.“

Pochování basy

Poslední masopustní den, úterý před Popeleční středou, končival pochováním basy. Večer po obchůzce končival stejně jako všechny masopustní dny muzikou a tancem v hospodě. Tentokrát se však zábava neprotáhla až do rána. Ve středověku se chodilo spát se západem slunce, v novověku samozřejmě později.

Masopust končil přesně o půlnoci, kdy ponocný zatroubil na roh. Často se ještě pochovala basa, ať už skutečná nebo jako figurína, která se na nosítkách vynesla ven a pohřbila na znamení, že si na ni v následujících týdnech nikdo nezahraje. Lidé věřili, že pokud budou o masopustu tancovat přes půlnoc, objeví se mezi nimi ďábel, často jako cizinec v zeleném kabátě. Někteří měli nadto ještě v mysli hluboko zasutou prastarou pověru, že země je do doby, než vydá úrodu, těhotná, a proto se po ní stejně nesluší skákat a dupat.

Tím skončil čas masopustního veselí a nastalo období půstu, které trvalo dlouhých 40 dnů. Věřící se během něho měli připravovat na největší křesťanský svátek -Velikonoce.

Život se vrátil do klidných kolejí a na tanec, pití a hodování mohli lidé jen vzpomínat. Většina věřících dodržovala církevní půst.